

AB MÜKTESEBATINA UYUM SÜRECİNDE ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ (ÇED)

Suat DERVİŞOĞLU *

ÖZET

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) uygulamaları, çevre sorunlarının çözümüne yönelik en önemli önleyici yaklaşımlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği, çevre sorunlarına yol açabilecek büyüklükteki her faaliyet için kurum, kuruluş ve işletmelere kanuni bir zorunluluk olarak "ÇED Raporu" hazırlama yükümlülüğü getirmektedir.

Avrupa Birliği'ni (AB) kuran Antlaşmadan günümüze kadar geçen süreçte AB, çevre politikasını oluşturmuş ve birçok karar, yönerge ve yönetmelik ile bu politikasını pekiştirmiştir. AB'nin çevre politikasında önemli bir köşe taşı olan "Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönergesi" yürürlüğe girmiş, Birliğin ortak piyasasının daha iyi işlemesi ve homojen bir seviyeye ulaşması sağlanmaya çalışılmıştır.

Avrupa Birliği Çevre Mevzuatı'nın Türkiye'nin ulusal mevzuatına uyumlaştırma çalışmalarında önemli mesafenin alınmış, Çevresel Etki Değerlendirmesi yönergelerinin ulusal mevzuata aktarımı büyük ölçüde tamamlanmış olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Etki Değerlendirmesi, Yönerge, Avrupa Birliği, Halkın Katılımı.

ABSTRACT

The Environmental Impact Assessment In The Process Of Integration Into The European Union Acquis (Eia)

The practices of Environmental Impact Assessment are appreciated as one of the most important preventing approaching for the solutions of environment problems. "The regulation of Environmental Impact Assessment" gives responsibilities to the societies, establishments and managements by law to prepare a "EIA Report" for the each activities that can cause environmental problems.

From the treaty that founded the European Union to now, European Union has made its own environment al policy and stiffened it with lots of desicions, directives and regulations. "The Directives of Environmental Impact Assessment" which are the important corner-stones of the environment politics of European Union came into force. Works have been made to provide a better process of common market of Union and its reaching to a homogeneal degree.

* Koçarlı Kaymakamı, İstanbul Üniversitesi Avrupa Birliği Yüksek Lisans Öğrencisi

At the works of adjustment of national laws of Turkey to European Unions Environment laws, progresses have been made and it is seen that the transfer of the directives of Environmental Impact Assessment to national laws was mostly completed.

Key Words: *Environmental Impact Assessment, Directive, European Union, The Public Participation.*

GİRİŞ

Çevre faslı, Avrupa Birliğine (AB) üyelik yönünden yürütülen müzakerelerin en zor başlıklarından biri olma niteliği taşıyor. Yürürlüğe konan müktesebatın (tüzükler, direktifler, kararlar gibi) gerek niteliksel gerek niceliksel olarak çok yoğun bir yapı arz ettiği çevre başlığı aynı zamanda, Birlik düzeyinde en ağırlıkla ele alınan konulardan biri.

AB’de enerji, ulaştırma gibi farklı sektörlerde uygulanan politikalarla yakın etkileşim içinde olan çevre alanında, farklı bağlayıcılık düzeylerine sahip 200’ü aşan düzenleme yürürlükte bulunuyor. Bu düzenlemelerin ortak temel hedefi, öncelikle kirliliği kaynağında önleme, bunun mümkün olmadığı durumlarda kirliliği azaltma ve ortadan kaldırma oluşturuyor. Sürdürülebilir kalkınmayı çevre politikasının temel prensiplerinden biri olarak kabul eden AB, bunun yanı sıra çevre alanında üretilen stratejiler ve eylem planlarında tüm politikalara çevresel unsurların entegre edilmesini temel yaklaşım olarak benimsiyor. Uygulamanın daha da güçlendirilmesi için ‘kirleten öder’ prensibi temel unsur olarak belirlenirken, tüm düzenlemelerde etkin denetim için gerekli yapılar, uygulamanın gerektirdiği yerel ve merkezi düzeydeki idari kapasitenin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınıyor (Kriter Dergisi, 2010b, s.30).

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), her türlü büyük ölçekli yatırım (baraj, havaalanı, sanayi vb.) ve kalkınma projelerinin çevresel etkilerini tanımlamak için yürütülen bir süreçtir. Avrupa Birliği ÇED Direktifi, 1998 yılında yürürlüğe girmiş ve böylece ÇED Avrupa Birliği üye ülkelerde çevre üzerinde önemli etkileri olabilecek bazı kamu ve özel sektör projelerinin çevresel etkilerini değerlendirmek üzere uygulanacak kanuni bir prosedür haline gelmiştir. Ülkemizde 11 Ağustos 1983 tarih ve 18132 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 2872 sayılı Çevre Kanununun 10. maddesine dayanılarak çıkarılan ÇED Yönetmeliği (ÇEDY), 7 Şubat 1993’te yayımlanmıştır. Süreç içerisinde 23.06.1997, 06.06.2002, 16.12.2003’te değişikliklere uğramış ve 17 Temmuz 2008 tarihinde bugünkü şeklini almıştır.

Bu çalışma, ÇED ile ilgili sorunların belirlenmesi, irdelenmesi ve AB ile uyumlaştırılma sürecinin incelenmesi amacını taşımaktadır. Öncelikle ÇED

sisteminin altyapısına ilişkin sorunlar ele alınmış, ÇED raporunun hazırlanması ve değerlendirilmesi izlenmiştir. Sorunların saptanması aşamasını, çevresel kalitenin korunması ve geliştirilmesi açısından büyük öneme sahip olan ÇED sisteminin Türkiye'deki işlerlik düzeyinin iyileştirilmesi yolunda alınması gerekli önlemlere ilişkin önerilerin geliştirilmesi aşaması izlenmiştir.

Önemli bir diğer amaç ise, Türkiye deki ÇED sistemi ile AB' deki ÇED sisteminin karşılaştırmasını yapmak, ÇED'in Türkiye uygulaması sırasındaki sorunlarını ortaya koymaktır.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) dönemi için hazırlanan ve Çevre Özel İhtisas Komisyonu çalışmalarına dayanak noktası oluşturan vizyon şöyle belirlenmiştir: "Bugünkü ve gelecek kuşakların temel gereksinimlerinin sağlandığı, yaşam kalitesinin arttırıldığı, biyolojik çeşitliliğin korunduğu, doğal kaynakların sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla akılcı yönetildiği, sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkını gözetten politik-yönetsel anlayışın egemen olduğu bir Türkiye"(DPT, 2007, s.2).

1.ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ

1.1. Tanımı ve Kapsamı

11 Ağustos 1983 tarih ve 18132 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Çevre Kanunu' nun 2. maddesine göre ÇED, gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları kapsar.

Çevresel Etki Değerlendirme, Dünyada hemen hemen bütün ülkelerde çevresel karar verme sürecinde uygulanan bir araçtır. Çevresel Etki Değerlendirmenin "sürdürülebilir kalkınma"nın gerçekleştirilmesini sağlayan bir araç olduğu konusunda genel bir görüş vardır. ÇED her şeyden önce idari bir süreçtir. İdare hukukunda bir işlemin oluşum aşamasında halk, genellikle sürece dahil edilmezken, ÇED sürecinde halkın katılımı toplantısı yapılması, yazılı ve sözlü itiraz olanağının sağlanmış olması, bu sürecin geleneksel idare hukuku kalıplarını değiştirdiği şeklinde yorumlanabilir. ÇED ile idari sürece katılım olanağı halka tanınmış olmaktadır (Saygılı, 2004, s.68).

ÇED, belirli bir proje veya gelişmenin çevre üzerindeki önemli etkilerinin belirlendiği bir süreçtir. Bu süreç kendi başına bir karar verme süreci değildir. Karar verme süreci ile birlikte gelişen ve onu destekleyen bir süreçtir. Yeni proje ve gelişmelerin çevreye olabilecek sürekli veya geçici potansiyel etkilerinin sosyal sonuçlarını ve alternatif çözümlerini de içine alacak şekilde analiz ve değerlendirilmede bulunan bir süreçtir (www.cedgm.gov.tr, 10.06.2009). ÇED'in temel görevi, karar vericilerin daha sağlıklı karar vermelerini sağlamak için onlara projelerin çevresel etkilerini göstermektir. Paydaşlar ve halkın görüşlerinin ve kaygılarının dikkate alınabilmesi için sürece katılım sağlanmasıdır. Projeler, idealden çok optimal çözüme ulaşılacak şekilde, tüm tarafların geri bildirimleri ile birlikte şeffaf bir biçimde gelişmelidir.

1.2. Tarihçesi ve Gelişimi

ÇED, ilk olarak ABD tarafından geliştirilmiş ve 1970 tarihli Ulusal Çevre Politikası Yasası içerisinde yer almıştır. Çevreyi etkileme potansiyeline sahip tüm plan ve projelerin, tüm faaliyetlerin derinlemesine incelenmesi anlamına gelen çevresel etki değerlendirmesi Avrupa ülkeleri için de çevre koruma alanında kullanılabilir etkili bir hukuki araç haline gelmiştir.

ÇED, planlanan bir faaliyetin çevre üzerinde yapacağı etkilerin incelenmesi için kullanılan bir yöntemdir. Planlanan faaliyetin türüne ve kapsamına göre ÇED çalışmaları iklim, bitki ve hayvan popülasyonları, toprak erozyonu, su ve hava ortamlarının kirlenmesi, toplum sağlığı, kentleşme, istihdam ve buna benzer pek çok unsuru, yani insanın fiziksel, biyolojik, sosyal ve ekonomik çevresinin birbirinden çok farklı bileşenlerini kapsamına alabilir. ÇED, bir gelişme programı veya projesi için ortaya konabilecek çeşitli seçenekler arasında kıyaslama ve seçim yapmak için uygulanan bir araçtır. Bu nedenle planlamanın ilk aşamasında uygulanması gerekmektedir (Budak, 2000, s.56-57).

5 Haziran 1972 tarihinde İsveç'in başkenti Stockholm' de yapılan "İnsan ve Çevre" konferansının sonuç bildirgesinde, "Dünyanın birçok yöresinde giderek önemli boyutlara ulaşan çevre sorunlarını tüm insanlığı tehdit eden bir problem haline geldiği ve insanlığın bu ortak problemine ancak koordineli bir çalışma ile ortak çözümler getirilebileceği" vurgulanmıştır. Bu amaçla kısa adı UNEP (United Nations Environmental Program – Birleşmiş Milletler Çevre Programı) olan bir organizasyon kurulmuş olup, bu programın amacı özellikle gelişmekte olan ülkelerde Çevresel Etki Değerlendirmesi uygulamaları için etkili yöntemlerin geliştirilmesi olmuştur. ÇED, günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gerek yasal gerekse uygulama olarak yerini almıştır.

AB, Dördüncü Çevre Eylem Programına kadar daha çok önleyici nitelikte olan çevre politikası, bu program ile çevre korunması fikrini, sosyal ve ekonomik politikaların temeli olarak benimsemiştir. Dünya ekonomisinde en fazla sanayileşmiş ve çevreyi kirleten ekonomiler olarak OECD üyeleri, "Koruma, yerine koymaktan daha iyidir." prensibini ilke olarak benimsemişlerdir (Karluk, 2007, s.381-382).

AB'nin çevre programı, gelecek kuşakların gelişme olanaklarını tehlikeye sokmadan bugünün ihtiyaçlarını hesaba katan sürdürülebilir kalkınmayı amaçlar. Çevre pahasına kısa erimli ekonomik kazançların yerine daha sürdürülebilir bir ekonomik ve sosyal gelişme modeli konulmalıdır (Moussis, 2004, s.340).

Avrupa Birliğinin çevreyle ilgili amaçları şunlardır:

- Çevre kalitesinin gözetilmesi, korunması ve iyileştirilmesi,
- İnsan sağlığının korunması,
- Doğal kaynakların dikkatli ve akılcı kullanımı,
- Uluslararası düzeyde çevre ile ilgili bölgesel ve küresel sorunlara yönelik önlemler alınması (Dedeoğlu, 2003, s.291).

Avrupa Birliği'nin çevresel etki değerlendirmesi mekanizmasının kaynağı, bazı özel ya da kamusal projelerin çevre üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerini değerlendiren 85/337 EEC Sayılı Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönergesi 1988 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu yönerge ile Birliğin ortak piyasasının daha iyi işlemesi ve homojen bir seviyeye ulaşması sağlanmaya çalışılmış, bu sebeple üye devletlerdeki ulusal kanun, yönetmelik ve idari eylemlerin değiştirilmesi amaçlanmıştır. Yönerge, diğer bazı eleştirilerin yanı sıra, özellikle yeterince şeffaf olmadığı, üzerine kamusal ilgiyi çekmediği için sıklıkla eleştirilmiştir. Bu sebeple Avrupa Komisyonu bu yönergenin sorunlu yönlerini gidermek amacıyla 85/337/EEC Sayılı yönerge değiştirildi. Şu an Avrupa Birliğinde uygulanmakta olan yönerge 85/337/EEC Sayılı yönergeyi değiştiren 97/11/EC Sayılı yönergedir (Saygılı, 2004, s.67).

Topluluk organlarınca 1973 yılından bu güne kadar çıkartılan altı çevre eylem programı ve atık yönetimi, gürültü, su ve hava kirliliği, doğal yaşamın korunması gibi alanlarda uygulanan çok sayıda tüzük ve direktif (yönerge) ortak çevre politikasının başlıca ikinci hukuk kaynaklarıdır. Birinci Çevre Eylem Programı (1973-1977), İkinci Çevre Eylem Planı (1978-1982) ve Üçüncü Çevre Eylem Planı (1983-1987), ortak çevre politikasının temel amaçları ve ilkelerinin yerleştirilmesine odaklanmıştır. Üçüncü ve Dördüncü Çevre Eylem

Programı (1988-1992) ile çevre politikasını Topluluğun ilgili diğer politikalarıyla ilişkilendirme yaklaşımı başlatılmış; Çevresel Etki Değerlendirmesi, kirlilikle sınır ötesi mücadele, ilgili mevzuatın genişletilmesi ve etkinlikle uygulanması, kamuoyunun katılımının ve geniş çaplı bilgilendirilmesinin sağlanması üzerinde durulmuştur (Tecer, 2007, s.116-117).

2. TÜRKİYE'DE ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ SÜRECİ

2.1. ÇED Sürecinin Yönetimi

ÇED sürecinin yönetimi denildiğinde bir projenin planlama ve değerlendirme sürecinin yönetimi anlaşılmaktadır. Bu sürecin yönetimi, yarar ve kalite anlamında önemli kazanımlar sağlayacaktır.

Süreç yönetiminde aşağıdaki hususlar göz önüne alınmalıdır:

- Süreçte yer alan tarafların çokluğu (proje sahibi, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları (STK), kamuoyu ve karar vericiler)
- Göz önüne alınan alternatif ve konuların karmaşıklığı
- Projenin planlama ve projelendirme çalışmalarına olan etkisi
- Gecikmeleri önlemek için eşgüdüm ve bilgi alışverişi ihtiyacı

ÇED süreci tarafların görev, rol ve sorumluluklarının açık şekilde tanımlandığı aşamalara bölünmelidir. Bu bağlamda sürecin başlangıcı, hedefleri, aşamaları, zamana dağılımı, halkın katılımı ve tarafların rolleri açık bir şekilde sağlanmalıdır.

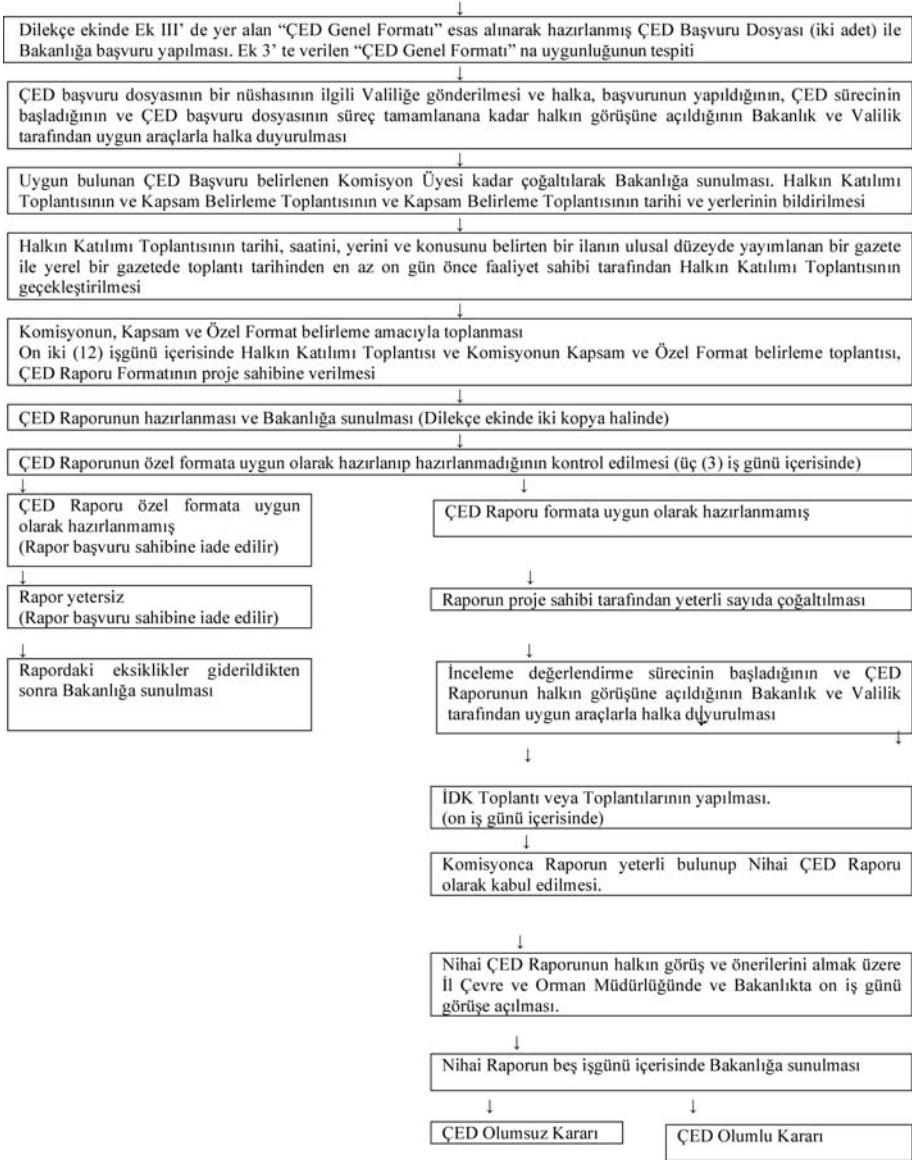
ÇED süreci tarafların katılımı yoluyla elde edilen çeşitli görüş ve bilgilerin anlaşılması ve değerlendirilmesine imkân vermelidir. ÇED süreci bu nedenle aşamalandırma, zamanlama ve kullanılan yöntemler açısından esnek olmalıdır.

2.2. ÇED Mevzuatı

Ülkemizde 1993 yılından önce çevresel açıdan önemli olan projeler, ya hiç ÇED hazırlanmayarak ya da ÇED adı altında kapsamı fazla geniş olmayan ve bilimsel anlamda bugünkü ÇED içeriğine uymayan raporlar hazırlanarak gerçekleştirilmiştir (Üstün ve Büyükgüngör, s.508).

Ülkemizde çevre sorunlarının giderek artması ve gündeme gelmesi nedeniyle ÇED, 1983 yılında yürürlüğe giren 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun

Ek I. Çevresel Etki Değerlendirmesi Uygulanacak Projeler Listesi

Tablo 1. Ek I. Kapsamındaki faaliyetler için ÇED sürecini gösteren akım şeması

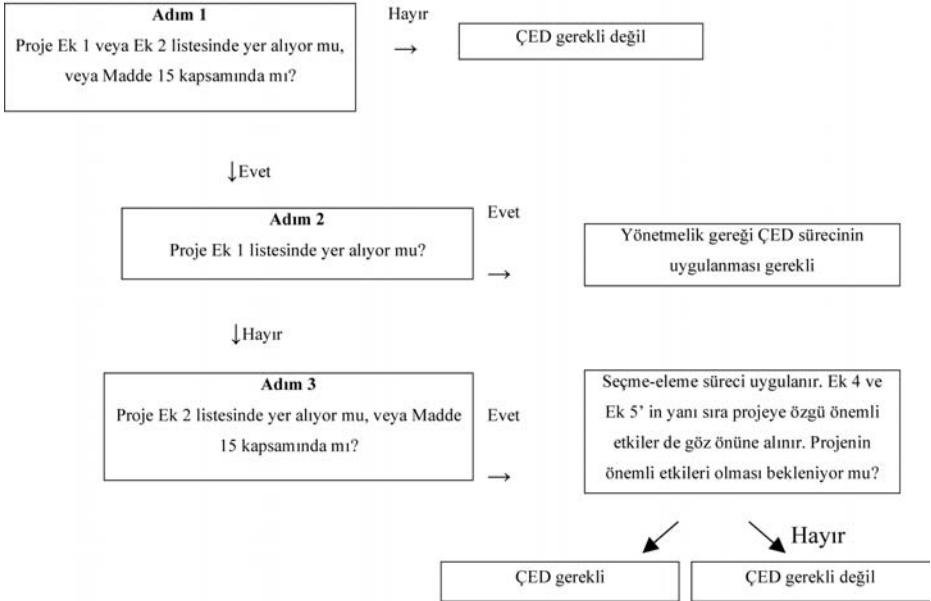
10. maddesi ile yasal statüye oturtulmuş, Çevre Bakanlığının teşkilatlanmasını takiben 7 Şubat 1993 tarihinde yönetmelik olarak uygulamaya geçirilmiştir. Kanun ve yönetmelik ile Türkiye’de ilk defa, bir faaliyetin gerçekleşmesinden önce bu faaliyetin yol açabileceği olumsuz etkilerin belirlenmesi ve gerekli önlemlerin alınması yasal bir temele oturtulmuştur.

ÇED yönetmeliği AB mevzuatı ile uyum çalışmaları kapsamında birkaç kez revize edilerek en son 17 Temmuz 2008 tarihli ÇED Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Avrupa Birliği ÇED Direktifi 85/337 EEC değiştirilmiş haliyle 97/11/EC direktifi olarak yürürlüktedir.

Türkiye’de ÇED mevzuatı 7 Şubat 1993 tarihinde yürürlüğe konmuştur. Uygulamada elde edilen sonuçlar ve AB katılım sürecindeki mevzuat uyumlaştırılması çalışmaları bağlamında ÇED Yönetmeliği birkaç kez revize edilmiş olup, 17 Temmuz 2008 tarihinde yayınlanan yönetmelik halen yürürlüktedir. ÇED Yönetmeliği 6 bölüm, 30 madde, 4 geçici madde ve 5 ekten oluşmaktadır.

Ek II. Seçme-Eleme Kriterleri Uygulanacak Projeler Listesi

Tablo 2. Türkiye’deki seçme-eleme Ek II. Şeması

Ek III. Çevresel Etki Değerlendirmesi Genel Formatı

Ek IV. Proje Tanıtım Dosyasının Hazırlanmasında Esas Alınacak Seçme-
Eleme Kriterleri.

Ek V. Duyarlı Yöreler.

“Seçme – Eleme Kontrol Listesi’nde yer alan sorulara verilen cevapların, “Proje için ÇED gereklidir”, ya da “ÇED gerekli değildir” kararının verilmesinin nasıl belirlendiğine ilişkin kullanılabilir genel bir kural yoktur. Teoride bir “evet” cevabının olması bile, ÇED gereklidir, kararına yol açabilir. Diğer taraftan, genel olarak “evet” cevapları çoğaldıkça etkilerin önemi daha fazla olmaktadır; “bilinmiyor” cevapları fazlaştıkça, projenin etkileri hakkındaki belirsizlik de artmaktadır. Bu gibi sonuçlar ÇED’in gerekli olduğu sonucuna işaret etmektedir.

3. AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ YÖNERGELERİ

3.1. Avrupa Birliği 85/337/EEC Sayılı Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönergesi

AB’nin çevre mevzuatının en önemli birleşenlerinden birini proje, plan ve programların çevresel etkinliklerinin değerlendirilmesi oluşturuyor. 1985 yılında çıkarılan 85/337/EEC sayılı Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Direktifi, çevre üzerinde fiziksel etki yaratabilecek bazı kamusal ve özel projelerin, uygulama öncesinde, zorunlu çevresel etki değerlendirmelerine tabi tutulmasını gerektiriyor. Bunların başında, petrol rafineri gibi tehlikeli sanayi tesisleri, nükleer atık arıtma tesisleri, 300 MW üzerindeki elektrik üretim tesisleri, tren yolu, havayolu, otoyol ve içsu yolları ile ilgili bazı altyapı çalışmaları, liman inşaatları, büyük maden çıkartma tesisleri, atık ve su arıtma tesisleri ile ilgili projeler geliyor. Bunların dışında kalan projeler ise, belirli kriterlerden hareketle çevre etki değerlendirmelerine tabi tutulabiliyor (Kriter Dergisi, 2010a, s.50).

1985 yılında çevresel değerlendirmenin önemli bir adımı olarak kabul edilen 85/337/EEC sayılı Yönerge, AB Konseyi tarafından yayınlanmıştır. Yönerge 1988’ e kadar üye devletler tarafından ulusal mevzuatlarına yansıtılarak, işlevsel hale getirilmek zorundaydı. Yönerge 3 Temmuz 1988 yılında Avrupa Birliğinde yürürlüğe girmiş ve Birliğin Çevresel Korunma Planlarının bir parçası olmuştur. Yönerge, çevre üzerinde önemli sonuçlar doğurması muhtemel olan bazı kamusal ve özel yatırım projeleri için henüz onay kararı verilmeden

önce, yetkili otorite ile yatırım sahibinin karşı karşıya gelerek, etkilerin bir değerlendirilmesini yapmalarını gerektiren idari bir süreci zorunlu kılmaktadır.

Avrupa Birliği' nde ÇED ile ilgili iki yaklaşım söz konusudur. Birinci yaklaşımda, muhtemel olumsuz çevresel etkileri olduğu varsayılan bütün projeler sürece dahil edilmektedir. Hangi faaliyetin sürece tabi olacağı yönünde bir listeleme yapılmamıştır. Bu kararı ön inceleme sonucu yetkili otoriteler verecektir. İkinci yaklaşım ise, ÇED sürecine tabi olacak faaliyetleri listeler halinde belirtmekte, önemlilik ölçütüne göre bazı faaliyetler doğrudan ÇED sürecine tabi olmaktadır. 85/337 sayılı Yönergede benimsenen yaklaşım ikinci yaklaşım, yani listeleme usulüdür. ÇED sadece idari bir usul, bilgilendirici bir süreç olarak değerlendirilmez. ÇED süreci sonucunda yetkili otoritenin aldığı karar, hukuken ona tabi olanları bağlayıcı bir sonuç doğurmaktadır (Saygılı, 2004, s.73).

ÇED sürecinin idare hukuku açısından en önemli özelliği, bu süreç sonucunda alınacak olan idari kararın, henüz oluşum aşamasında karara bireylerin aktif olarak katılması olanağını sağlamış olmasıdır. Halkın katılımı sadece usuli değil, kararı etkileyici niteliktedir.

3.2. 85/337/EEC Sayılı Çevresel Etki Değerlendirilmesi Yönergesini Değiştiren 97/11/EC Sayılı Yönerge

3 Mart 1997 Tarih ve 97/11/EC sayılı Yönerge, ulusal mevzuat uygulanmaları için üye devletlere birçok ilke ve standart getirmiştir. Yönerge hukuken sadece Avrupa Birliği' ne üye devletleri bağlamaktaysa da, hızla uluslararası hukuk normlarına örnek teşkil etmiştir. Çevre üzerinde önemli etkilere sahip olduğu farz edilen projelerin listeleri genişletilmiş, böylece sistematik bir değerlendirme sağlanmıştır. Yönerge Ek II. deki projelerin ÇED sürecine tabi tutulup tutulmaması konusunda kullanılacak ölçütleri tespit etmekte üye devletlere daha fazla esneklik tanımıştır. Halkın katılımı rolü daha fazla güçlendirilmiştir.

97/11/EC sayılı Yönergede ulusal savunma ile ilgili projeler ÇED sürecinden muaf tutulmaktadır. Ulusal savunma projelerinin ÇED sürecinden muaf tutulması ve ticari sırlarla ilgili muafiyetler Yönergenin çevresel zararı önleme yönündeki etkinliğini azaltmaktadır (Saygılı, 2004, s.75).

3.3. 2001/42/AT Sayılı Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönergesi

2001 yılında yürürlüğe giren Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) Direktifi ise, ÇED Direktifi'nin getirdiği sistemi tamamlıyor ve hazırlık

aşamasından itibaren çevresel değerlendirme yapılması zorunluluğunu gerektiriyor. Amaç, önemli çevresel etki yaratabilecek plan ve programlar hakkında uygulama öncesinde yapılacak çevresel değerlendirmeler sayesinde, plan hazırlama ve onay aşamalarına sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda çevresel faktörlerin entegre edilmesini ve çevrenin üst düzeyde korunmasını sağlamak.

Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) süreci ülkemizde henüz uygulamaya geçmemiştir. Fakat taslak bir yönetmelik hazırlanmış durumdadır. Uygulamaya geçtiğinde, SÇD ve ÇED yönetmelikleri arasında gerekli bağlantılar kurulacak ve bu iki yasal yapı birbirini destekler nitelikte olacaktır.

SÇD, stratejik boyuttaki kararların (plan ya da program) çevre üzerindeki olası önemli boyuttaki olumsuz etkilerinin değerlendirilmesi ve bu etkilerin en aza indirgenmesi veya ortadan kaldırılması için gerekli önlemler alınmasıdır. SÇD, çevre yönetimi için kullanılan araçlardan biri olan ÇED'in bir ileri aşamasıdır ve makro düzeyde uygulanır.

Çevre ve Orman Bakanlığı, MATRA Programı kapsamında "Türkiye İçin Taslak Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönetmeliğinin Uyumlaştırılması ve Uygulanması Projesi" sonucunda AB Stratejik Çevresel Değerlendirme Direktifinde belirtilen tüm sektörlerle (ulaşım, tarım, arazi kullanımı, enerji, telekomünikasyon, balıkçılık, ormancılık, atık yönetimi, su yönetimi) ilgili planlama çalışmalarını yürüten kurum ve kuruluşların ve etkilenen tüm tarafların katılımı ile Taslak Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönetmeliği hazırlanmıştır (Çevre ve Orman Bakanlığı Faaliyet Raporu, 2007, s.44).

ÇED Yönetmeliği'nde 2008 yılında yapılan değişikliklerle, çevresel etki değerlendirmesi konusundaki AB düzenlemesi ile önemli ölçüde uyum sağlayan Türkiye, stratejik çevresel değerlendirme konusunda ise, mevzuat uyumunu henüz sağlamış değil. Türkiye'nin Katılım Süreci İçin AB Stratejisi'nin 2010-2011 dönemini kapsayan Eylem Planı'na göre, SÇD Direktifi'ne uyum amacıyla hazırlanacak Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönetmeliği'nin 2010-2011 döneminde çıkarılması ön görülüyor. Direktifin sınır ötesi çevresel etkiye ilişkin hükümlerinin ise üyelik perspektifi ile mevzuata aktarılması planlanıyor.

3.4. 2004/35/EC Çevresel Sorumluluk Direktifi

1 Mayıs 2006 tarihinde yürürlüğe giren 2004/35/EC sayılı Çevresel Sorumluluk Direktifi (ÇSD), AB'nin çevre politikasının temeli olan "Kirlenen Öder" ilkesine dayanır. Çevreye verilmesi muhtemel zararların daha başlangıç aşamasında önlenmesi ve zarar görmüş olan çevre koşullarının iyileştirilmesi esasına dayanır.

“Kirlenen Öder” ilkesinin kaçınılmaz bir sonucu yatırım maliyetlerindeki artıştır. Birliğe yeni katılan üye ülkelerin, Direktife uyum yönünde gerçekleştirdikleri etki analizleri, yasal düzenlemelerin uygulamaya konulması ve işletmeleri denetleyecek personelin eğitimi için ciddi bir bütçe ayrılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Çevresel sorumluluk Türkiye’nin henüz hayata geçirmedeği bir ilkedir. Ulusal programda uyum takvimi 2011 sonrası olarak görülmektedir. Bu sürecin kamu ve özel sektör için hayli zorlu geçeceği açıktır. Yasal düzenlemeler için hazırlık çalışmaları yapılması, atılacak adımların somut projelere bağlanması, kaynakların çeşitlendirilmesi ve özel sektörün bilinç düzeyinin artırılması gerekmektedir (Kriter Dergisi, 2009a, s.43).

4. AB MÜKTESEBATININ ÜSTLENİLMESİNE İLİŞKİN TÜRKİYE ULUSAL PROGRAMINDA ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ

Ulusal program, aday ülkeler tarafından hazırlanan, katılım ortaklığı belgesine yanıt olarak katılım kriterlerini yerine getirmek için gerekli insani ve fiziki kaynaklar ile yapılacak çalışmalara ilişkin takvimleri gösteren dokümandır (Avrupa Birliği Müktesebatının Uygulanışının Türk İş Dünyasına Etkileri Projesi, 2005, s.123).

İdari kapasitenin güçlendirilmesinin yanı sıra, özellikle sınır aşan durumları da içeren çevresel etki değerlendirmesi gibi yatay mevzuatın, çerçeve mevzuatın uluslararası çevre sözleşmeleri ile doğa koruma, su kalitesi, kimyasallar, endüstriyel kirlilik, risk yönetimi ve atık yönetimi ile ilgili müktesebatın iç hukuka aktarılmasına ve uygulanmasına devam edilmesi hususunu içermektedir.

Çevre ile ilgili AB düzenlemeleri, çevresel etki değerlendirme, çevresel bilgiye erişim, iklim değişikliği gibi birçok alt sektörle ilişkili konuların yanı sıra, hava kalitesi, endüstriyel kirliliğin önlenmesi, su kalitesi, atık yönetimi, gürültü, kimyasallar, genetiği değiştirilmiş organizmalar ile doğanın ve biyolojik çeşitliliğin korunması gibi birbirinden çok farklı alanlarda son derece ayrıntılı hükümleri içeriyor.

AB müktesebatına uyum başta su, hava ve atık olmak üzere tüm alanlar itibarıyla önemli boyutlarda yatırım gerektiriyor. Bu yatırım ihtiyacı gerek kamu gerek özel sektör bağlamında ortaya çıkıyor. Mevzuatı yürürlüğe koyan kamu kurumları açısından finansman gerektiren unsurlar; izleme, denetleme ve yürütme faaliyetlerini yerine getirmek için ihtiyaç duyulan alt yapı (örn. laboratuvarlar) ve bu faaliyetleri yerine getirecek nitelikli personelin istihdamı. Özel sektör açısından ise, mevzuatın gerektirdiği önlemleri almak ve standartları

sağlayabilmek için öncelikle gerek üretim gerek arıtım tesislerine yatırım yapma ihtiyacı bulunuyor. Yerel yönetimler de birçok mevzuatın uygulayıcısı olmaları nedeniyle özellikle atıksu, katı atık, içme suyu gibi alanlarda ciddi rol alıyor (Kriter Dergisi, 2010b, s.33).

Tablo 3. Mevzuat Uyum Takvimi

No	Yürürlükteki AB Mevzuatı	Taslak Türk Mevzuatı	Kapsam	Sorumlu Kurum	Yayın Tarihi
1	2001/42/AT Sayılı Direktif	Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) Yönetmeliği	Çevreyi korumak ve sürdürülebilir kullanımı sağlamak üzere çevre üzerinde önemli etkiler yapması muhtemel plan ve programların hazırlanması aşamasında, sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin entegre edilmesi	Çevre ve Orman Bakanlığı	2010
2	2004/35/AT Sayılı Direktif	Çevresel Sorumluluk Hakkında Kanun	“Kirlenen Öder” ilkesine dayalı olarak, faaliyetleri çevresel zarara sebep olan işletenlerin bu zararın iyileştirilmesinden mali olarak sorumlu tutulması, bu konuda mevzuatımızda bulunan çeşitli hükümlerin bir araya getirilmesi ve ilave hükümler konulması	Çevre ve Orman Bakanlığı Adalet Bakanlığı	2011 sonrası

Kaynak: (AB Genel Sekreterliği, 2008, s.288 - 291).

Tablo 4. Mevzuatın Uyumu Ve Uygulanması İçin Gerekli Kurumsal Yapılanma İhtiyaçları Takvimi

No	İhtiyaçlar	Yıl
(Çevre ve Orman Bakanlığı)		
1	<p>ÇED Direktifine (97/11/AT ve 2003/35/AT Sayılı Direktifler ile değişik 85/337/AET Sayılı Direktif)</p> <ul style="list-style-type: none"> - ÇED Yönetmeliğinin etkin uygulanabilmesi için mevcut kurumsal yapının güçlendirilmesi - ÇED sürecine dahil tüm ilgi gruplarının kapasitesinin geliştirilmesi - İlgili kamu kurumları için etki değerlendirme teknikleri konusunda eğitimler düzenlenmesi - Sektörel rehberlerin güncellenmesi, söz konusu rehberlere yönelik eğitimlerin düzenlenmesi - ÇED Eğitim ve Bilgi Merkezinin kapasitesinin geliştirilmesi - ÇED izleme ve raporlama ile ilgili kurumsal kapasitenin geliştirilmesi - Altyapı (araç, gereç, yazılım ve donanım) yatırımlarının gerçekleştirilmesi 	2009
2	<p>Bazı planlar ve programların çevre üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine ilişkin 27 Haziran 2001 tarih ve 2001/42/AT Sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi (Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) Direktifi) kapsamında;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mevcut kurumsal yapının güçlendirilmesi - SÇD sürecine dahil tüm ilgi gruplarının kapasitesinin geliştirilmesi - SÇD konusunda eğitimler verilmesi - Sektörel rehberlerin hazırlanması, söz konusu rehberlere yönelik eğitimlerin düzenlenmesi - Halkın bilinçlendirilmesine ve SÇD sürecine etkin katılımı sağlanması - Altyapı (araç, gereç, yazılım ve donanım) yatırımlarının gerçekleştirilmesi 	2009 - 2010
(Çevre ve Orman Bakanlığı (Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü))		
3	<p>Stratejik Çevresel Değerlendirme (2001/42/AT) Direktifinin kurumsal bazda etkin uygulanabilmesi için;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Personel eğitiminin sağlanması - Pilot çalışma uygulamasının yapılması 	2009 – 2010

Kaynak: (AB Genel Sekreterliği, 2008, s.288 – 29).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak Avrupa Birliği'ne kabul edilmesi yönünde olumlu gelişmeler olmakla beraber, Çevre Mevzuatı alanındaki gelişmeler bir anda gerçekleşebilecek olgular değildir. Ekonomiden kamu yönetimine, kurumsal düzenlemelerden, hukuksal ve yasal düzenlemelere kadar birçok alanda AB ile Türkiye arasındaki farklılaşmaların hangi konular üzerinde yoğunlaştığını belirlemek ve bunları giderecek önlemler almak gerekmektedir. Bu süreç, hem bir uyum hem de bir bütünleşme süreci olacaktır (Yaşamış, 2000, s43).

AB'de çevre koruma politikaları, 1987 yılında Avrupa Tek Senedi ile anlaşma metinlerinde yer almaya başlamıştır. 1992 Maastricht ve 1997 Amsterdam Antlaşmaları ile sürdürülebilir kalkınma kapsamında çok daha güçlü şekilde hukuki güvence altına alınan çevre politikalarının, diğer alanlarda geliştirilecek ortak politikalara entegre edilmesi öngörülmüştür. AB çevre mevzuatının diğer tüm AB politikaları ile kesişen bir yapıya sahip olması, konunun 35 başlıkta yürütülen katılım müzakerelerinde öncelikli olarak değerlendirilmesini ve Sanayi, Tüketicilerin Korunması, Enerji, Ulaştırma, Tarım Politikası vb. müzakere alanlarında uyumlaştırılacak ulusal mevzuata entegre edilmesini gerektirmektedir.

AB, 1970'li yıllarda çevre koruma politikalarını daha çok iç pazarda rekabetin sağlanabilmesi için geliştirmiş, ancak zamanla ortaya çıkan küresel çevre problemlerine (ozon, iklim değişikliği, vb.) çözüm üretmek amacıyla hem kendi sınırları içinde hem de uluslararası alanda birçok girişim başlatarak bu süreçlere öncülük etmiştir. Bugün, AB üyesi ülkelerin çevre politikalarının %80'i Brüksel'de AB kurumları tarafından şekillendirilmektedir. Bu çok-terafli ve çok-aktörlü yapıda üye ülkeler, şirketler, sosyal paydaşlar ve çıkar grupları sürece paralel olarak yasama çalışmalarına katılarak etkinlik sağlamaya çalışmaktadır. Brüksel'de onaylanan yasal düzenlemelerin genellikle iki yıl içinde ulusal hukuka aktarılması beklenmekte, ancak uygulamada ağır mali yükümlülükler getiren bazı düzenlemeler için kısmi ve planlı bir uyum süreci gerçekleştirilebilmektedir.

Türkiye'nin, AB çevre mevzuatına uyum maliyetinin 70-90 milyar € olacağı öngörülmektedir. Maliyetin 50-60 milyar Euro'sunu devlet ve yerel yönetim yatırımları oluştururken, kalanı iş dünyasınca karşılanacaktır. Yatırım miktarı yüksek olmakla birlikte, tam uyumun gerçekleşmesi ile maliyetin en az dört katı fayda sağlanacaktır (Kriter Dergisi, 2009b, s.64).

Çevre hakkında önemli hususlardan biri AB'nin çevre ile ilgili kurallarına ve kriterlerine uyum konusundaki zorluklar ve mali külfetlerdir. Müzakere başlıkları içinde yer alan "çevre" konusu siyasi kriterlerden sonra en kapsamlı ve maliyetli bir konudur. Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda çevre konusunda daha çok çalışması, kapsamlı, gerçekçi ve işlevsel bir strateji izlemesini zorunlu kılmaktadır.

Bir faaliyetin açabileceği olumsuz etkilerin önceden tespit edilerek gerekli önlemler alınmasını sağlamak, son derece önemlidir. Özellikle izin, izleme, denetim ve yaptırımlarda aynı işin farklı kurumlar tarafından mükerrer yürütülmesi nedeniyle çevre konusunda "sağlıklı bir çevre yönetim planı" da ne yazık ki uygulanmamaktadır.

Ülkemizde yaşanan yetki karmaşası, alt yapının yetersizliği ve maliyetleri arttıran uygulamalar sektörün rekabet gücünü de azaltmaktadır. Endüstri, tarım, enerji, ulaştırma ve benzeri sektörel politikalarda çevre koruma ile ilgili hususlar önem arz etmektedir. ÇED, yatırımlar için bu anlamda önemli bir süreçtir. İlk yönetmeliğin yürürlüğe girdiği 1993 yılından bu güne kadar Bakanlık tarafından değerlendirilen ÇED dosya sayısı 25812, karar verilen 25405 dosya, 23801 ÇED gerekli değildir, 379 ÇED gereklidir, 1604 ÇED olumlu, 28 de ÇED olumsuz kararı verilmiştir. İzleme çerçevesinde 1993-2009 yılları arasında 2850 faaliyet yerinde incelenmiş ve izlenmiştir (Sarıkaya, 2009, s.19).

ÇED Yönetmeliği ve AB Direktifleri incelendiğinde değerlendirmeye değer konular aşağıda sıralanmıştır.

- ÇED yönetmeliğinin AB müktesebatına uyumlu olduğu gözükmektedir.
- Çevresel değerlendirme süreci, çevresel konuların dikkate alınmasını sağlamak için planlama süreci ile bütünleştirilmelidir. İdeal bir durumda, değerlendirme, projenin hazırlık süreci ile bütünleştirilir. Bu aynı zamanda değişik kısımlardan sorumlu ekiplerin veya kişilerin birbirlerinin çalışmalarına etkin şekilde katılmaları veya projeyi hazırlayanlarla değerlendirmeyi yürütenler arasında daha yakın temas ve bilgi alışverişini sağlamak anlamına gelir.
- Çevresel değerlendirme, karar verme sürecinin mümkün olan en erken aşamasında uygulanmalıdır. Sürecin doğru şekilde çalışması açısından, değerlendirme verilerinin projenin hazırlanması sırasında elde olacağı şekilde bir zamanlama gereklidir. ÇED'in projeye ilişkin kritik kararlar verildikten sonra başlatılması, proje tasarımını, resmi olarak kabul edilmiş olmasa bile, değiştirilmesi zor bir hale getirmektedir.

- Proje sahibi, proje hedefleri gerçekleştirilirken etkileri indirgemek açısından en iyi konumda bulunduğu için, ÇED raporunu hazırlamakla sorumludur. Proje sahibi, çevresel hedeflerin gerçekleştirilmesinden sorumlu olan çevre makamlarıyla işbirliği yapmalıdır.
- ÇED Raporu karar vericilere, proje teklifi ile birlikte sunulmalıdır. Yetkili makam, karar verilirken raporu da göz önünde bulundurmalıdır. Yetkili makam, teklif edilen bir plana ilişkin karar verdiği zaman, çevresel etki değerlendirme raporuna açık şekilde atıf yapmalıdır. (www.gidabilimi.com, 10.06.2009)
- Projelerin çevresel değerlendirilmeleri sürecinde ilgili tarafların geniş katılımı önem arz etmektedir. Halk da ÇED sürecine katılmalıdır. İlgili gruplar projelerin ÇED sürecindeki adımlardan ve mevcut katılım fırsatlarından haberdar olmalıdır. ÇED sürecinin sonuçları bu grupların anlayabileceği şekilde kendilerine iletilmelidir.
- ÇED süreci dayanışma ve katılımdan sağlanan girdilere uygun şekilde yanıt verebilmelidir. ÇED süreci bu nedenle esnek olmalıdır.
- ÇED'in, bir ülkede projelere ilişkin karar verme sürecindeki demokrasi düzeyini yükseltebileceği görülmektedir. ÇED'in değişik politika alanları ile devletin değişik düzeyleri ve halk katılımı arasında temin edeceği tutarlılık nihai olarak bu iyileşmeyi sağlayabilir.
- Stratejik Çevresel Değerlendirme çalışmalarının hızlandırılması ve özellikle bölgesel kalkınma modellerinde (GAP v.b.) uygulanması sağlanmalıdır.
- Maden atıklarının, Tehlikeli Atıklar Yönetmeliğinde "Özel Atık" olarak tanımlanmasına karşın, bu konuda halen özel bir düzenleme bulunmamasının ÇED süreci uygulamalarında sorunlara neden olmasından dolayı bu konuda mevzuat düzenlemesi yapılmalıdır.
- ÇED Yönetmeliği Madde 18'de belirtilen, ÇED olumlu veya ÇED gerekli değildir kararı alındıktan sonra yatırımın başlangıç, inşaat, işletme ve işletme sonrası dönemlerine ilişkin izleme raporları ile ilgili süreç hususuna açıklayıcı düzenleme getirilmesi uygun olacaktır.
- 1997 tarihli yönetmelikte Valiliklerden yer uygunluk belgesi alma zorunluluğu varken, 2008 yönetmeliğinde bu hususun yönetmelikten çıkarıldığı görülmektedir.
- Yönetmeliğin 5. maddesinde Bakanlığın Ek II' deki seçme-eleme kriterlerine tabi projeler için Valiliklere yetki devri yaptığını, fakat kimi

Valiliklerde uzman personel olmayışı veya yetersizliği yüzünden yetkinin tekrar Bakanlığa devredildiği görülmüştür.

- Ülkemizde faaliyet ve sektörlerin yoğunluğuna göre 33 ilde bağımsız ÇED ve Planlama Şube Müdürlüğü olduğu, bu sayının artırılması gerektiği görülmektedir.
- ÇED raporu hazırlayan ve değerlendiren kişi ve kurullar niteliksel ve niceliksel açıdan yetersizdir. İşgücü ve teknik bilgi yeterliliği açılarından çok önemli sayılması gereken bu sorun ÇED sisteminin ülkemizde etkili bir şekilde uygulanmasını önleyen temel alt yapı sorunlarının başında gelmektedir. ÇED raporu hazırlamak ve değerlendirmek durumunda olan uzmanların büyük bir çoğunluğu ÇED kuram, teknik ve yöntemleri konusunda herhangi bir eğitim almamış olan kimselerden oluşmaktadır (Yaşamış, 1996, s.40).
- ÇED olumlu kararı ya da ÇED gerekli değildir kararı, bir projede faaliyette bulunabilmek için yeterli değildir. ÇED olumlu veya ÇED gerekli değildir kararlarından sonra, proje sahibi, ilgili kurumlardan gerekli izinleri almak zorundadır.
- İnceleme ve Değerlendirme Komisyonu (İDK) üyelerinin komisyon görev sürecinde vermiş oldukları görüşler kurum ve kuruluşların görüşleri olarak kabul edilir. Bu çerçevede Madde 8' de yer alan "görev alanları ile sınırlı olmak üzere" şeklindeki ibarenin "kurum görev ve yetkileri kapsamında" ibaresi şeklinde değiştirilmesi gerekir.
- ÇED Raporu ve Proje Tanıtım Dosyası hazırlamada yeterlik aranmakta, İDK üyelerinde ise yeterlik şartı aranmamaktadır. İnceleme-değerlendirmede bulunan kamu kurum ve kuruluş personeline de yeterlilik şartı aranmalıdır.
- ÇED yönetmeliğinin 24. maddesinde "her türlü değişiklik" kavramı ve eşit değeri olmayan kapasite artışlarına ilişkin olarak açıklama getirilmelidir.
- ÇED yönetmeliğinde Ek-V Duyarlı Yörelere Listesi yer almakla beraber yönetmelik içerisinde bu liste ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.
- ÇED yönetmeliğinin 7 ve 15. maddelerindeki kapasite artışı tanımına açıklık getirilmesi gereklidir.
- Planlama, çevre korumanın en önemli araçlarından biridir. Çevre Düzeni Planları (ÇDP) yapılarak çevre kirliliğinin önüne geçilebilir. Bu bağlamda plansız alanların planlarının yapılmasına hız verilmelidir.

- ÇED sürecine Halkın Katılımı Toplantısı (HKT) ÇED yönetmeliği Ek-I' de yer alan ÇED uygulanacak projeler için düzenlenmektedir. Ek-II projeleri için HKT uygulanmalıdır. Ayrıca ÇED raporlarında yöre halkının faaliyetten ne derece etkilendiğini ortaya koymak üzere Sosyal Etki Değerlendirmesi (SED) çalışmalarından yararlanılması önemlidir.
- ÇED Başvuru Dosyası ve ÇED Raporunun başında teknik olmayan ve halkın anlayabileceği şekilde düzenlenen bir proje özetinin yer alması önemlidir.

ÇED' in çevresel korunmada etkili bir sonuç verebilmesi, yetkili otoritenin nihai kararını süreç içinde yapılmış olan değerlendirmeleri dikkate alarak vermiş olmasına bağlıdır. ÇED sürecinin çevrenin korunmasında birkaç önemli rolü vardır.

Bunlar; (Saygılı, 2004, s.78).

- ÇED düzeni, genel ve soyut ifadelerle oluşturulmuş bir çevre politikasının daha somut ve uygulamaya dönük bir dille hazırlanmasına yardım eder.
- ÇED sayesinde yatırım sahibinden ve karar vermeye yetkili olan birimlerden, eylemlerin ne gibi sosyal ve ekonomik sonuçlar doğuracağını belirlemeleri ve bu sonuçların maliyetlerinin ne olacağını hesaplamaları istenir.
- ÇED, kamusal bir bilinç yaratma potansiyeline sahiptir.
- ÇED çevre hukukunun temeli olan önleme ilkesini hayata geçiren en iyi araçtır.

AB Çevre Direktiflerinin uygulanması sonucu elde edilecek yarar, en azından bu direktifleri uygulama maliyetlerinden fazla olacaktır. Uzun vadede ise, insanların ve diğer canlıların yaşamlarını tehdit eden çevre sorunlarının çözümü yoluyla, ekolojik dengenin korunması yerküre için en değerli ve en önemli sonuç olacaktır (AB Çevre Mevzuatına Uyum Süreci, 2002, s.34).

KAYNAKÇA

AB Çevre Mevzuatına Uyum Süreci (2002). TÜSİAD, Lebib Yayınları, s. 34.

AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (2008). Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara: Gür Kopyalama Merkezi, s. 288-291.

Avrupa Birliği Müktesebatının Uygulanışının Türk İş Dünyasına Etkileri Projesi (2005), Seminer Bilgi Notları, No: 182, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Ocak, s. 123.

Budak, S. (2000). "Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası, Avrupa Topluluğunun Çevre Politikası ve Türkiye' nin Uyum Sorunu", İstanbul: Büke Yayınları, s. 56-57.

- Çevre ve Orman Bakanlığı Faaliyet Raporu (2007).** Ankara: s. 44.
- Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) El Kitabı (2009).** Çevre ve Orman Bakanlığı, Çed Eğitim ve Bilgi Merkezi, Ocak, s. 26-35.
- Dedeoğlu, B. (2003).** "Dünden Bugüne Avrupa Birliği", 1.bs. Boyut Kitapları, Ekim, s. 291.
- DPT (2007).** Çevre Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı, Yayın No: DPT, 2737-ÖİK:688, s. 2.
- Karlık, R. (2007).** "Avrupa Birliği ve Türkiye",9.baskı, İstanbul: Beta Yayınları, s. 381-382.
- "Kirlenen Ödeyecek" (2009a).** Kriter Dergisi ,(33), Mart, s. 43.
- "AB Çevre Mevzuatına Uyum Ne Getirecek" (2009b).** Kriter Dergisi, (36), Haziran s. 64.
- "Çevresel Etkileri Sıkı Denetim"(2010a).** Kriter Dergisi, (48), Haziran, s.50
- "En Zorlu Fasil 'Çevre' Müzakereye Açıldı"(2010b).** Kriter Dergisi ,(43), Ocak, s. 30.
- Moussis, N. (2004).** Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi, Mega Press Politika Dizisi:1, s.340.
- Sarıkaya, H. Z. (2009).**"Birinci Ulusal Çevresel Etki Değerlendirmesi Çalıştayı Sonuç Kitapçığı", Ankara: Çevre ve Orman Bakanlığı, Nisan, s. 19
- Saygılı, A.(2004).** "Avrupa Birliğinin Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönergesine Kısa Bir Bakış", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 3, No:2,Bahar, s. 67-68-73-75-78.
- Tecer, M. (2007).** "Avrupa Birliği ve Türkiye", Sorular-Yanıtlar, 1.bs. TODAİE, Ekim, s.116-117.
- Üstün, S. ve H. Büyükgüngör (2004).** "Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Uygulamaları ve Sorunları", 5.Ulusal Çevre Mühendisleri Kongresi, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası Yayınları, t.y., s. 508.€km
- Yaşamış, F. D. (2000).** "Türkiye' nin Avrupa Birliği İle Çevresel Bütünleşmesi", Türk İdare Dergisi, Sayı:429, Aralık, s .43.
- Yaşamış, F. D. (1996).** "Türkiye'de Çevresel Etki Değerlendirmesi Sisteminin İçinde Bulunduğu Sorunlar ve Çözüm Yolları", Türk İdare Dergisi, Sayı:410, Mart, s. 40.
- <http://www.cedgm.gov.tr/ced.htm>,
- <http://www.gidabilimi.com/makaleler/34-makaleler/81-cevresel-etki-degerlendirmesi-nedir>